

Grad Majdanpek, jedno od najzagađenijih mesta u Srbiji, ove jeseni je bio žarište borbe protiv uništavanja životne sredine. Otpor rušenju stenskog masiva koji Majdanpek razdvaja od rudnika bakra nasilno je savladan nakon što su aktivisti proveli tri i po meseca u nepristupačnom kampu na vrhu planine Starice.

Početkom juna kamenje i prašina neočekivano su zasuli grad Majdanpek na istoku Srbije. Bez upozorenja su detonirane stene jednog od vrhova planine Starice. Napad na simbol grada građani nisu prećutali: ulogorili su se na susednom grebenu, organizovavši aktivistički kamp.

Predstavnici rudarskog giganta i domaćih vlasti sinhronizovano tvrde kako su stene takozvanog osmog grebena bile van stabilnosti, da detonacijom nisu ugrožavani životi niti imovina Majdanpečana, kao i da sve dozvole postoje. Građanski aktivisti i levo-liberalni deo opozicije to osporavaju, dodajući da je rušenje sprovedeno radi širenja rudnika za koje se ne zna da li je zakonski osnovano, te da su tokom meseci tvrdoglavog otpora protiv navodne „sanacije“ lokalni borci protiv rušenja planine dobijali samo batine, ali ni jednu od dozvola koje su zahtevali na uvid.

Industrijsko zagađenje u Majdanpeku: Izvor kancerogenih oboljenja i nepoverenja u institucije

Rudnik pored reke Pek traje kojih 7 hiljada godina. Iako svaki dugo naseljeni kraj, a naročito rudarski, nosi duboke ožiljke eksploatacije, tek će „zlatno doba“ vladavine SNS-a od Majdan-peka, rudnika na zlatonosnoj reci Pek, napraviti ono što poslanici opozicije nazivaju „čekaonicom za smrt“. Izveštaj republičkog Instituta za javno zdravlje iz 2019. godine, naime, dokumentuje da je zagađenje na ovom području životno ugrožavajuće. Preciznije, publikacija „Unapređenje upravljanja kontaminiranim lokalitetima u Srbiji“ definiše Majdanpek kao ekološku crnu tačku, a na primeru susednog grada Bora, koji smešta u istu kategoriju, utvrđuje da „za sve maligne tumore osim tumora kože, postoji značajno veći rizik u obolevanju i kod muškaraca i kod žena“.

Region koji obiluje prirodnim lepotama je do te mere žrtvovan preradi obojenih metala da predstavnici opozicije koji žele da motivišu civilno društvo da bude aktivnije u kontrolisanju stotina dozvola za rudarska istraživanja i desetina planova za nove rudnike koji važe u Srbiji upozoravaju građane da „ne dozvole da cela Srbija bude kao Majdanpek“. Ekolozi su zabrinuti jer je Srbija stranim kompanijama, osim zbog radne snage koja se nudi u bescenje, sve atraktivnija i zbog izuzetno niske rudne rente i „fleksibilnog“ zakonodavstva u domenu ljudskih i radnih prava i zaštite životne sredine.

Najveći pojedinačni zagađivač je svakako najveća lokalna industrija, nekadašnji državni

Rudarsko-topioničarski basen Bor (RTB), koji je 2018. preuzela kompanija Zijin Copper. Zijin je i najakumulativnija firma u Srbiji koja je tokom 2021. ostvarila profit od oko pola milijarde evra, odnosno zaradu u odnosu na 2020. uvećala 17 puta. Dok predstavnici lokalnih i republičkih vlasti ističu da sa rastom produkcije raste i broj zaposlenih, s pravom naglašavajući da Majdanpek zavisi od rudnika, nekadašnji zaposleni u RTB-u kao i opozicija upozoravaju na to da se ne zna koliko i kuda rudnici u Majdanpeku smeju da se šire, jer javnosti nisu dostupna ključna dokumenta, a nema ni prostornog plana područja posebne namene.

Civilno društvo upozorava da se država pravi slepa na probleme ugrožavanja životne sredine, a da kineskom investitoru u tom smislu naročito gleda kroz prste. Dokazuju to različitim argumentima. Primera radi, do pomenute studije o uticaju zagađenja na zdravlje građana Asocijacija za razvoj grada Bora je uspela da dođe tek podnošenjem zahteva za pristup podacima od javnog značaja, nakon što su ih institucije dugo i vešto "vrtele u krug". Nakon što je Zijin ove godine simbolično kažnjen zbog zagađivanja reke Pek, Regulatorni institut za obnovljivu energiju i životnu sredinu - RERI, je ukazao na to da su Ministarstva zaštite životne sredine i Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede propustila da sami podnesu tužbe iako su raspolagali informacijama o zagađenju.

Pravna analiza koju su sprovedi RERI i danski Sustainable Energy "ukazuje na postepeno slabljenje primene zakonskih obaveza na kineske investicije u Srbiji počev od 2014. godine" i niz novih zakona i procedura koji su olakšali ulaganja, a građanima otežali pristup informacijama od javnog značaja.

Ne dam Staricu!

Zbog utemeljenog nepoverenja u lokalnu industriju i institucije građani Majdanpeka su se, iako navikli na uobičajenu buku iz rudnika, početkom juna, kada se kamenje bez najave prvi put razletelo po gradu, našli u panici. Srbija Zijin Copper je dan nakon prvog miniranja zvanično saopštio da je svrha miniranja sanacija stenske mase za koju su rudarska i geološka inspekcija utvrdile da prethodi da se obruši. Skeptičniji građani i aktivisti, su, međutim, odmah izrazili podozrenje da je pravi razlog za rušenje vrha širenje rudnika i protumačili to kao izraz nezajažljivosti "zlog džina".

Predstavnici lokalnog udruženja građana Ne dam, koje ima tri predstavnika u gradskoj skupštini, su miniranje prethodno neuspešno pokušali da spreče na dve sednice ovog tela održane u maju. Podršku im je već tada pružio Ekološki ustanak, jedna od tri članice u međuvremenu konstituisane stranke Zajedno, čiji je predsednik, Aleksandar Jovanović Ćuta, prisustvovao sednici i upozorio lokalne odbornike na bezbednosne rizike koje miniranje nosi.

Nakon prvog miniranja Ne dam je građane okupio na dva protesta u centru grada (koja takođe nisu preterano potresla vlasti ni Zijin), da bi sredinom meseca članovi i simpatizeri ovog udruženja na samoj planini formirali aktivistički kamp. Izabrali su poziciju iz koje mogu da nadziru radove, a dovoljno blizu grebenu namenjenom za rušenje da izlažući se opasnosti onemogućavaju miniranje.

Iz rudarske kompanije su tvrdili da rade po nalogu rudarske i geološke inspekcije i uz saglasnost javnog preduzeća koje upravlja parcelom ("Srbijašume"), kao i da se miniranje vrši po projektu sanacije koji potpisuje Institut za rudarstvo i metalurgiju u Boru.

Ministarstvo rudarstva i energetike je početkom juna potvrdilo svoju podršku. Iz udruženja Ne dam i Ekološkog ustanka su sve vreme zahtevali pismene dokaze za ove usmene tvrdnje, ali ih nisu dobili. Izvođač čak nije ispunio ni zakonsku obavezu da obeleži i ogradi teritoriju rudnika.

Od mirnih protesta do zlostavljanja aktivista

Tenzije su narasle krajem avgusta, kad je na planinu pristigla nova tura dinamita, uz privatno obezbeđenje u fantomkama koje je privremeno rasturilo aktivistički kamp i optužbu ekološkim aktivistima za uništavanje opreme vredne 100.000 evra. Iz udruženja Ne dam i stranke Zajedno (čiji je deo Ekološki ustanak) tada negiraju odgovornost za štetu i podvlače da građani imaju puno pravo da kampu na državnom zemljištu. Javnost su tada podsetili na činjenicu da su detalji ugovora između Republike Srbije i Zijin Mining nepoznati javnosti, skupa sa tačnim osnovom po kom ovo preduzeće koristi državno zemljište na osmom grebenu, na u međuvremenu proslavljenoj parceli 624/1.

U momentu narastanja tenzija Starica se iz simbola Majdanpeka transformiše u simbol otpora ugrožavanju životne sredine pod geslom ekonomskog progresa širom Srbije, koji hrabri aktivne i inspiriše razočarane. Građani tada već "kampu" na novosadskom priobalju, a nastaju i nove danonoćne straže, protiv one koja se protivi formiranju istražne bušotine u Rekovcu kod Kragujevca.

Na rasturanje kampa i optužbe na račun saboraca odgovoreno je protestnim okupljanjem ispred kineske ambasade u Beogradu, održanim trećeg septembra. Jedan od kopredsednika stranke Zajedno, a ujedno i predsednik Odbora za zaštitu životne sredine, zakazuje sednicu o opravdanosti miniranja za kraj meseca. Od vladajuće većine po ko zna koji put tražili su se odgovori na pitanja kakvi su planovi sa Staricom, i to upravo u Majdanpeku, kao presedan u odnosu na održavanje sednica u Narodnoj skupštini.

Narednih nedelja je dolazilo do sitnih čarki između zaposlenih u rudniku i aktivista, kao i aktivista i privatnog obezbeđenja. Aktivisti i predstavnici Zijina su naizmenično policiji

prijavljivali nasilje suparničke strane, a sukob se prelio i na više instance, u formi optužbi za nepatriotsku delatnost i štetočinstvo koje su međusobno razmenjivali ministarka rudarstva i energetike sa jedne i predsednik Odbora za zaštitu životne sredine sa druge strane.

Stvari su eskalirale krajem septembra, pred sednicu odbora za ekologiju. Zijin je tada objavio da su tri maskirana lica na Starici povredila jednog od njihovih zaposlenih i zapalila bušilicu, da bi u narednim danima lokalna policija u gradu sprovela raciju koju je Jovanović-Ćuta uporedio sa aktivnostima Gestapoa. Potpredsednica Vlade i ministarka rudarstva i energetike, Zorana Mihajlović, nije mu ostala dužna, izjavivši: "Ćutini protestanti i tzv. aktivisti ugrožavaju nedeljama bezbednost radnika i prete oružjem, zbog čega već 60 ljudi ne radi, a posle napada koji se dogodio sinoć, može se desiti da stotine ljudi ostanu bez posla, što dokazuje da je cilj da se zaustavi rudarstvo u Majdanpeku. To nije nikakav aktivizam, niti borba za životnu sredinu, već vandalizam i kršenje zakona."

No, glavni odgovor države na delovanje aktivista bilo je nasilje nad pritvorenima. Policijski službenici su satima udarali neke od privedenih, a jednom od aktivista je i prećeno smrću. Narodna poslanica iz stranke Zajedno, advokatica Danijela Nestorović, je kasnije podnela protiv trojice policajaca prijavu zbog krivičnog dela iznuđivanja iskaza i krivičnog dela zlostavljanja i mučenja. Deo opozicije je privođenje, batinanje i višenedeljni pritvor određen nekolicini aktivista javno osudio kao vid zastrašivanja građana.

Iako je šestog oktobra u Majdanpeku održan protest protiv miniranja planine i policijske torture, na kome je zahtevano da se hitno obustave radovi, uradi studija o proceni uticaja projekta na životnu sredinu, ispituju okolnosti hapšenja i prebijanja aktivista, vlasti na ove zahteve nisu ni trepnule. Uhapšeni su ostali da čame u pritvoru, a simbol Majdanpeka je srušen. Ovog puta su vlasti te koje svim silama žele da spreče "da cela Srbija bude kao Majdanpek", piše Bilten.